

Електронний журнал «Ефективна економіка» включено до переліку наукових фахових видань України з питань економіки (Категорія «Б», Наказ Міністерства освіти і науки України № 975 від 11.07.2019). Спеціальності – 051, 071, 072, 073, 075, 076, 292.
Ефективна економіка. 2023. № 7.

DOI: <http://doi.org/10.32702/2307-2105.2023.7.34>

УДК 339.98:336.71

I. Л. Грабчук,

*к. е. н., доцент, доцент кафедри інформаційних систем в управлінні та обліку,
Державний університет «Житомирська політехніка»*

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-3664-7765>

ДЕРЖАВНЕ СПОНСОРСТВО ТЕРОРИЗМУ: ПРИЧИНИ ТА ОСОБЛИВОСТІ НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ

I. Hrabchuk,

PhD in Economics, Associate Professor,

*Associate Professor of the Department of Information Systems in Management and
Accounting, Zhytomyr Polytechnic State University*

STATE SPONSORSHIP OF TERRORISM: REASONS AND FEATURES AT THE CURRENT STAGE

У статті охарактеризовано державну підтримку тероризму (її форми, фази, причини) та статус, який надається державам при спонсорстві терористичних угруповань.

На числових даних підтверджено, що найбільші за смертністю терористичні акти відбувалися в низькій фазі, коли державне спонсорство помітно скоротилося. Це підтвердило той факт, що тероризм, який підтримує держава, залишатиметься серйозною проблемою для безпеки в

міжнародній системі, враховуючи сучасні технології та високі ризики ядерних загроз.

Визначено та охарактеризовано основні причини державного спонсорства тероризму, зокрема політичні, стратегічні та фінансові. Значна увага приділена останнім, адже світова спільнота намагається реагувати на будь-яку державну підтримку тероризму введенням санкцій та обмежень. На прикладі російсько-українського конфлікту показано як результативність обмежувальних заходів в короткостроковій перспективі, так і пристосування держав до них, знаходження шляхів обходу та ухилення. Це є свідченням необхідності вживання більш рішучих та оперативних дій для забезпечення боротьби з державним тероризмом.

The article reveals state support for terrorism through its forms, phases, and causes. The status, which is granted to states with the sponsorship of terrorist groups, and its international legal criteria are characterized.

The purpose of the article is to reveal the reasons for state sponsorship of terrorism, to determine the characteristic features of this phenomenon at the current stage. In the research process, such methods as generalization, systematization, comparative analysis, grouping, graphic method were used. The theoretical basis of the research was the works of domestic and foreign scientists devoted to the specified problem.

Numerical data confirmed that the most lethal terrorist acts occurred in a phase when state sponsorship was noticeably reduced. This confirmed the fact that state-sponsored terrorism will remain a serious security challenge in the international system.

The main reasons for state sponsorship of terrorism are identified and characterized: political (states dissociate themselves from terrorist attacks, deny direct participation in them); strategic (weakening and destabilizing neighboring states, overthrowing competing regimes, controlling the opposition in target states) and financial (reduction of costs for direct military confrontation).

In the article, considerable attention is paid to financial reasons. The world

community is trying to respond to any state support for terrorism by introducing sanctions and restrictions. Using the example of the Russian-Ukrainian conflict, the effectiveness of restrictive measures in the short term (reduction of GDP, reduction of export-import transactions) was confirmed.

However, the given data and forecasts of experts testify that Russia has adapted to sanctions and trade restrictions, finds ways of circumvention and evasion, especially through third countries. This is evidence of the need for more decisive and prompt action to ensure the fight against state terrorism. Moreover, the measures taken should apply not only to the state that sponsors terrorism, but also to those states that help in this.

Ключові слова: *тероризм, фінансування тероризму, терористичні угруповання, держава-спонсор тероризму, державна підтримка, санкції*

Keywords: *terrorism, financing of terrorism, terrorist groups, state sponsor of terrorism, state support, sanctions*

Постановка проблеми. Проблемі підтримки державою терористичних угруповань відводиться вагоме місце в дослідженні тероризму, а враховуючи повномасштабне вторгнення російських військ на територію України в 2022 р. та фінансову підтримку Росією ПВК «Вагнер», дане питання стає одним з основних. Нещодавні кроки на політичній арені, зокрема визнання Росії Парламентською асамблеєю ОБСЄ державою-спонсором тероризму, а ПВК «Вагнер» – терористичною організацією, тільки підтверджують актуальність теми.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемні аспекти підтримки державами терористичних угруповувань піднімали Д. Биман, С. Коллінз, З. Маоз, Б. Сан-Акка, А. Хан, Г. Жаоінг. Питання наслідків визнання державою-спонсором тероризму протягом останніх років все частіше стають об'єктом дослідження в працях вітчизняних науковців, зокрема окремі аспекти висвітлювали А. Карнаух, В. Мицик, А. Приступа, Д. Прошин. Враховуючи необхідність використання Україною всіх можливих засобів в боротьбі з

російською агресією, вказане питання потребує подальшого дослідження.

Формулювання цілей статті. Мета статті полягає в розкритті причин спонсорства державою тероризму, визначення характерних ознак даного явища на сучасному етапі.

Виклад основного матеріалу дослідження. Взаємодія держав з терористичними угрупованнями може перебувати в межах від повної підтримки до непримиренної боротьби, коли держава вживає всі можливі заходи для знищення цих терористичних угруповань. Щодо першої крайності, то науковці, як правило, виділяють п'ять основних форм державної підтримки тероризму:

- надання території для розміщення інфраструктури терористичних угруповань, зокрема таборів, структурних підрозділів, які займаються вербування членів;

- допомога у підготовці терористичних угруповань та їх діяльності, зокрема щодо забезпечення інструкторами, інформаційно-логістична підтримка;

- постачання зброї, боєприпасів та інших засобів для здійснення терористичної діяльності;

- фінансова підтримка;

- політична підтримка терористів, яка може проявлятися в налагодженні демонстративних контактів з лідерами терористичних угруповань, у їх визнанні однієї із законних сторін конфлікту [3].

Проте, звичайно, не всі держави будують свої відносини за крайніми точками наведеного діапазону, а врахування вказаних форм підтримки вимагає встановлення критеріїв, коли саме державу можна віднести до категорії спонсорів тероризму та обґрунтування причин такої діяльності.

Складовими елементами дій держави-спонсору тероризму, що підтримує терористичну діяльність, є такі міжнародно-правові критерії, як:

- насильницькі дії, які носять підривний політичний характер, або загроза їх вчинення;

- держава підтримує та спонсорує таку діяльність суб'єктів виконавців;

- досягнення передбачуваного та спланованого політичного результату;
- об'єкти та цілі тероризму, чи то цивільні, військові або матеріальні, чия смерть, каліцтва або руйнування передбачувано можуть певною мірою вплинути на досягнення бажаного політичного результату [2, с. 97-98].

Проте саме поняття держави-спонсору тероризму є статусом, який надається США окремим країнам за підтримку актів міжнародного тероризму та який призводить до юридичних, економічних та дипломатичних наслідків. Цей статус означає автоматичне введення санкцій США, до яких належать обмеження на іноземну допомогу з боку США; заборона на експорт та продаж боєприпасів; посилення контролю за експортом товарів подвійного призначення; скасування судового, виконавчого, суверенного імунітету; ряд фінансових та інших обмежень [1].

Для максимального введення санкцій проти конкретної держави, цей статус повинен бути затверджений Державним секретарем США. Проте інші країни, організації також можуть визнавати цей статус, але для цього, як правило, використовується значно ширший перелік понять, зокрема «держава, що підтримує та здійснює тероризм», «терористичний режим», «держава, яка використовує засоби тероризму» тощо. Ці дії носять більше дипломатичний характер, але вони впливають на міжнародний статус країни.

Незважаючи на те, що підтримка тероризму державами нараховує понад сторічну практику, її окреслення як проблеми в міжнародних відносинах припадає на кінець XX ст., коли державне спонсорство тероризму стало основною і регулярною ознакою міжнародної системи. За останні п'ятдесят років державне спонсорство міжнародного тероризму здійснюється багатьма державами, хоча масштаби та вплив протягом цього періоду різнилися (таблиця 1).

Проте незважаючи на те, що протягом останніх років підтримка державами терористичних угруповань значно скоротилася, смертність від тероризму не знизилася, що, в першу чергу, зумовлено розвитком та використанням технологій, що спричиняють більш небезпечні наслідки (рис. 1).

Таблиця 1. Фази спонсорства державою тероризму (узагальнено за С. Колінзом [5])

Фаза	Часовий інтервал	Характеристика
Пікова	1970-1989	Найбільша кількість держав спонсорів, найінтенсивніший ступінь підтримки та найбільша залежність терористичних груп від допомоги держав
Проміжна	1990-2001	Обсяги та інтенсивність державної підтримки зменшилися внаслідок зникнення спонсорів радянського блоку, а також через застосування міжнародним співтовариством багатосторонніх санкцій, що збільшило витрати держав на підтримка тероризму
Низька	2001 - по теперішній час	Державне спонсорство знову помітно скоротилося, оскільки атаки 11 вересня ще більше активізували міжнародну підтримку проти тероризму і військова відповідь США проти Талібану створила стримуючий ефект проти державної підтримки терористичних груп

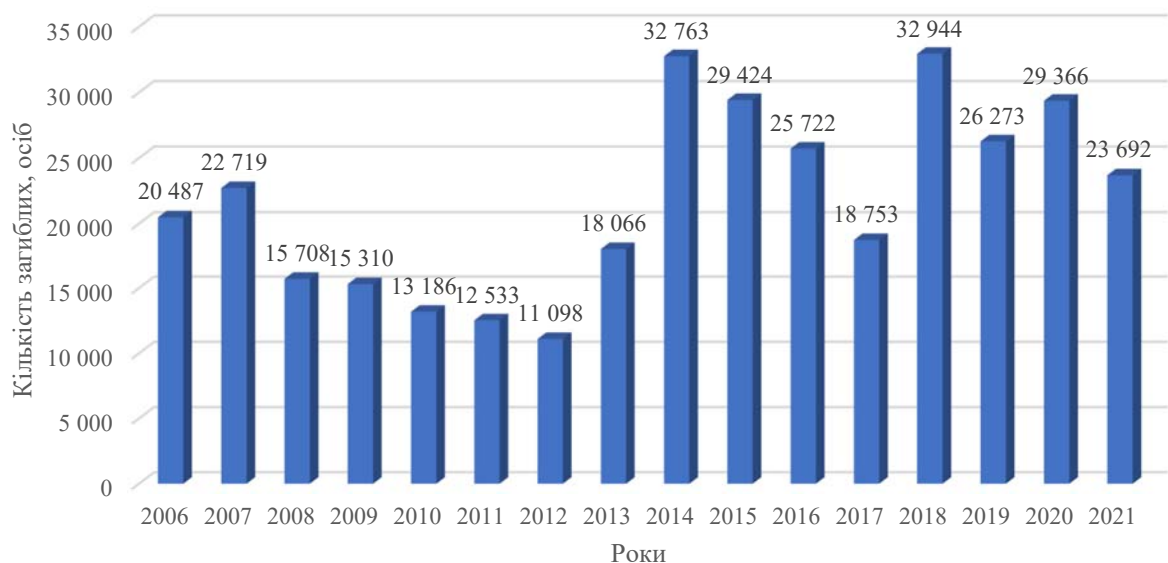

Рис. 1. Кількість загиблих у результаті терактів у всьому світі з 2006 по 2021 рр.

Джерело: побудовано на основі даних Statista [8]

Причому це підтверджується, якщо переглянути найбільші терористичні атаки за смертністю у світі з 1970 по 2020 рр. (рис. 2). Адже майже всі з наведених терактів (за винятком різанини в церкві Муша під час геноциду в Руанді в 1994 р.) відбулися після 2001 р., тобто в третій, низькій фазі.

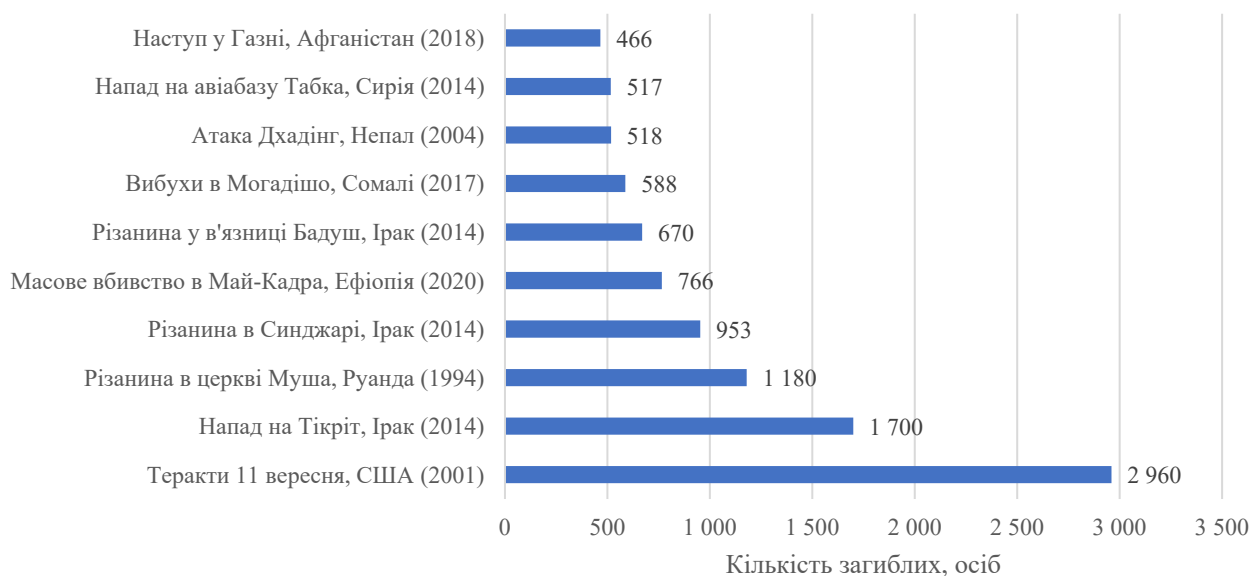

Рис. 2. Найбільші за кількістю загиблих терористичні атаки у світі з 1970 по 2020 рр.

Джерело: побудовано на основі даних Statista [8]

Отже, кількість активних державних спонсорів і обсяг наданої підтримки може скорочуватися, проте слід враховувати потенціал загрози тероризму, який може бути значно вищим, коли незначна група держав може фінансувати терористичні акти з великою кількістю жертв.

Для розуміння наведених тенденцій слід розкрити причини та наслідки державного спонсорства тероризму. Дослідження науковців протягом останніх років засвідчують зв'язок між міждержавним суперництвом та тероризмом, що фінансується державами. Чим більше часу триває суперництво між державами, чим частіше відбуваються збройні протистояння, тим міцнішим є такий зв'язок. В історичному контексті наявність міждержавних конфліктів створює привід для держав щодо надання притулку терористичним угрупованням для досягнення своїх стратегічних цілей. З іншої сторони, цільові держави вживають контрзаходів для боротьби з державою-спонсором та/або терористичними групами. Як результат міждержавне суперництво відіграє все більш важливу роль у терористичних кампаніях в останні десятиліття [6; 7]. Адже по суті підтримка терористичних угруповувань є одним з найменш витратних методів протидії в такому міждержавному суперництві на

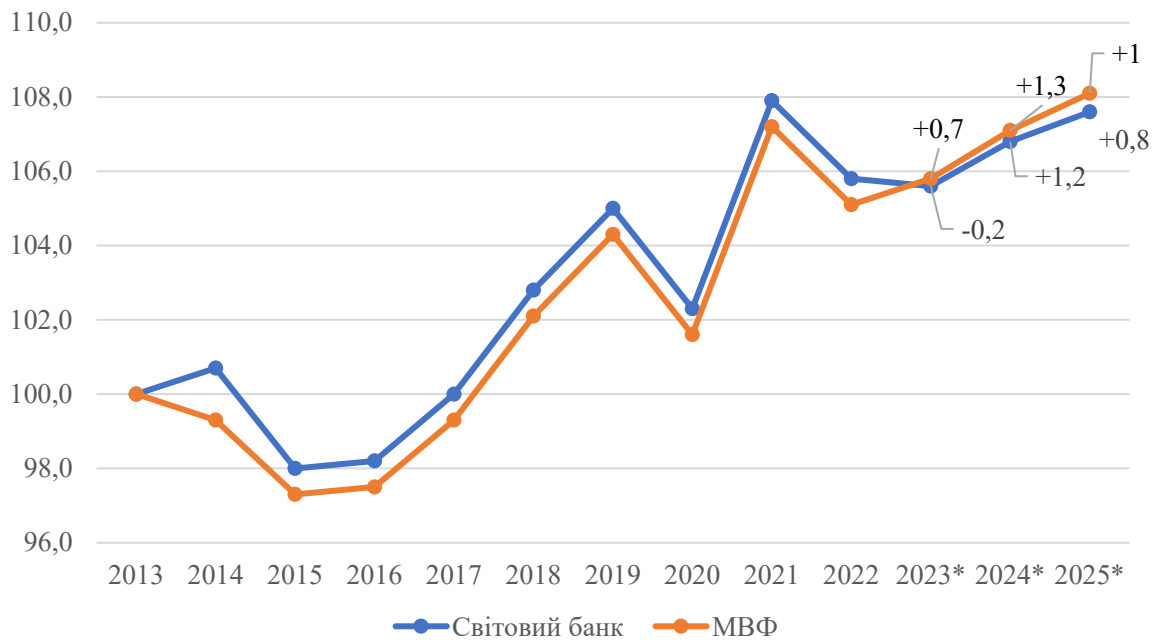
початкових етапах, коли складно оцінити переваги суперника, а стратегія боротьби тільки формується.

Звичайно, що не можна говорити про те, що спонсорство не потребує витрат. Матеріально-технічна допомога потребує понесення прямих фінансових витрат. Крім того, слід враховувати і альтернативні витрати, пов'язані з економічними санкціями, які часто накладаються на держави, що спонсорують терористів. Хоча терористичні угруповання не зареєстровані як офіційно уповноважені установи урядів, тому вони дають режимам правдоподібно заперечення та не несуть на них відповідальності за місії, які інакше можна було б витлумачити як воєнні дії [4]. Проте навіть при доведенні підтримки терористичних угруповань певними державами, санкції, як правило, вводяться поетапно, вони є довготривалими, а їх наслідки носять кумулятивний характер та стають відчутними з плином часу. В умовах відкритої воєнної агресії їх введення може відбуватися в прискорених темпах та значно більших обсягах.

Так, міжнародні санкції проти Росії почали застосовуватися з 2014 року та спровокували фінансову кризу в країні 2014-2016 рр., а з моменту повномасштабного вторгнення політичні та економічні заходи тільки посилюються. Проте в 2022 р. в Росії вже була наявна практика протидії зменшенню впливу введених санкцій, тому наслідки в економічній сфері були нижчими від запланованих.

В 2022 р. реальний ВВП Росії, за оцінками МВФ та Світового банку впав на 2,1%, проте прогноз його змін з 2023 р. неоднозначний (рис. 3). Так, ВВП Росії за даними Світового банку впаде на 0,2%, а МВФ прогнозує зростання на 0,7%.

За оцінками МВФ, у 2022 р. імпорт Росії впав на 15,01% порівняно з 2021 р., а експорт – на 8,7%. У 2023 р. МВФ планує зростання імпорту на 8,25 % при порівнянні з 2022 р., а експорт – на 0,24 %. За даними Світового банку, імпорт Росії в 2022 р. впав на 9,7 % порівняно з 2021 р., а експорт – на 9,6 %. У 2023 р. імпорт зросте на 4,1 % порівняно з попереднім роком, а експорт впаде на 4,6 %.

Примітка. * - наведені прогностні показники

Примітка. Починаючи з 2022 року Росія обмежила публікацію економічних даних, що обмежує здатність оцінювати якість опублікованих даних

Рис. 3. Зростання реального ВВП Росії за 2013-2025* рр.

Джерело: побудовано на основі бази даних World Economic Outlook за квітень 2023 р., опублікованій МВФ [10], та відкритих даних Світового банку [9]

Отже, цифри свідчать про результативність обмежувальних заходів. Проте прогнозувати їх наслідки доволі складно, враховуючи часовий фактор, пристосування держав до певних обмежень, знаходження шляхів обходу та ухилення від санкцій і торгових обмежень, особливо через треті країни.

У російсько-українському конфлікті (2014 р.) санкції не стали стримуючим фактором для Росії щодо переходу до повномасштабного вторгнення (2022 р.), а підтримка терористичних організації «ДНР» та «ЛНР» протягом даного періоду дозволила їй досягати поставлених стратегічних цілей без переходу до відкритих воєнних дій.

Узагальнюючи основні причини спонсорства державою тероризму, визначимо такий їх перелік:

- політичні (як варіант зовнішньої політики, що дозволяє державам відокремитися від здійснених терористичних атак, заперечити пряму участь в них);

– стратегічні (для послаблення та дестабілізації сусідніх держав, для спрямування влади на території, недоступні військовим силам держави, для повалення конкуруючих режимів та/або контролю над опозицією в цільових державах);

– фінансові (скорочення витрат на пряму військову конфронтацію).

Державне спонсорство також характеризується стратегічними ризиками, оскільки робить державу співучасником терористичних актів, які здійснюються підтримуваним терористичним угрупованням, тим самим потенційно викликаючи військові заходи з боку цільової держави.

Висновки. Державне спонсорство терористичних угруповань дозволяє зменшити витрати на пряму військову конфронтацію, дозволяє знизити або й уникнути міжнародного осуду та впровадження санкцій (що може бути за умови початку відкритих воєнних дій), проте дозволяє досягнути запланованих результатів, зокрема, створити паніку серед цивільного населення. Саме в цьому і криються основні причини даного явища. Як показує практика, протягом останніх років державне спонсорство тероризму значно скоротилося і така тенденція може продовжуватися і надалі. Проте в яких би масштабах воно не існувало, враховуючи сучасні технології, високі ризики ядерних загроз, тероризм, який підтримує держава, залишатиметься серйозною проблемою для безпеки в міжнародній системі.

Література

1. Карнаух А.А. Держава-спонсор тероризму: концептуальні аспекти. Протидія терористичним актам у міському середовищі: збірник матеріалів Наукового форуму. Навчально-науковий інститут права та політології УДУ імені Михайла Драгоманова (м. Київ, 21 червня 2023 р.). Київ: Вид-во УДУ імені Михайла Драгоманова, 2023. 396 с. С. 71-73

2. Мицик В., Приступа А. Міжнародно-правові підстави визнання РФ державою-спонсором тероризму та покарання за вчинення злочину агресії та воєнних злочинів на території України. Вісник Київського національного

університету імені Тараса Шевченка. Міжнародні відносини. 2022. № 2(56). С. 94-99

3. Прошин Д.В. Іноземна державна підтримка як джерело сили та слабкості терористичних організацій. Науковий журнал «Політикус». 2017. Вип. 1. С. 114-121

4. Byman D. Deadly Connections: States that Sponsor Terrorism. New York: Cambridge University Press, 2005. 311p.

5. Collins Stephen D. State-Sponsored Terrorism: In Decline, Yet Still a Potent Threat. Politics & Policy. 2014. Vol. 42, no. 1 (2014). P. 131-159. DOI: 10.1111/polp.12061

6. Khan A., Zhaoying H. Conflict escalation in the Middle East revisited: thinking through interstate rivalries and state-sponsored terrorism. Israel Affairs, 2020. DOI: 10.1080/13537121.2020.1720115

7. Maoz Z., San-Akca B. Rivalry and State Support of Non-State Armed Groups (Nags), 1946-2011. International Studies Quarterly. 2012. Vol. 56, no. 4. P. 720-734. DOI: 10.1111/j.1468-2478.2012.00759.x.

8. Statista. URL: <https://www.statista.com/>

9. World Bank Open Data. URL: <https://data.worldbank.org/>

10. World Economic Outlook Database. URL: <https://www.imf.org/en/Publications/SPROLLS/world-economic-outlook-databases#sort=%40imfdate%20descending>

Reference

1. Karnaukh, A.A. (2023), “State sponsor of terrorism: conceptual aspects”. *Naukovyj forum Navchal'no-naukovyj instytut prava ta politolohii UDU imeni Mykhajla Drahomanova “Protydiia terorystychnym aktam u mis'komu seredovyschi”* [Scientific Forum of Educational and Scientific Institute of Law and Political Science of Mykhailo Dragomanov USU “Countering terrorist acts in the urban environment”], UDU imeni Mykhajla Drahomanova, Kyiv, Ukraine, pp. 71-73

2. Mytsyk, V. and Prystupa, A. (2022), “International legal grounds for recognizing the Russian Federation as a state sponsor of terrorism and punishment for

committing the crime of aggression and war crimes on the territory of Ukraine”, *Visnyk Kyivs'koho natsional'noho universytetu imeni Tarasa Shevchenka. Mizhnarodni vidnosyny*, vol. 2(56), pp. 94-99

3. Proshyn, D.V. (2017), “Foreign state support as a source of strength and weakness of terrorist organizations”, *Naukovyj zhurnal “Politykus”*, vol. 1, pp. 114-121

4. Byman, D. (2005), *Deadly Connections: States that Sponsor Terrorism*, Cambridge University Press, New York, USA.

5. Collins, Stephen D. (2014), “State-Sponsored Terrorism: In Decline, Yet Still a Potent Threat”, *Politics & Policy*, vol. 42, no. 1, pp. 131-159. DOI: 10.1111/polp.12061

6. Khan, A. and Zhaoying, H. (2020), “Conflict escalation in the Middle East revisited: thinking through interstate rivalries and state-sponsored terrorism, *Israel Affairs*. DOI: 10.1080/13537121.2020.1720115

7. Maoz, Z., and San-Akca, B. (2012) “Rivalry and State Support of Non-State Armed Groups (Nags), 1946–2011”. *International Studies Quarterly*, vol. 56, no. 4, pp. 720-734. DOI: 10.1111/j.1468-2478.2012.00759.x.

8. Statista (2023), available at: <https://www.statista.com/> (Accessed 10 July 2023).

9. World Bank Open Data (2023), available at: <https://data.worldbank.org/> (Accessed 10 July 2023).

10. World Economic Outlook Database (2023), available at: <https://www.imf.org/en/Publications/SPROLLs/world-economic-outlook-databases#sort=%40imfdate%20descending> (Accessed 10 July 2023).

Стаття надійшла до редакції 15.07.2023 р.